

L'AUGE
DE LA NOVA
DRETA
INTERNACIONAL

L'AUGE DE LA ULTRADRETA: UNA AMENAÇA
PER A LA UNITAT OCCIDENTAL?

LA PERILLOSA TRANSFORMACIÓ
DE LA DRETA CONVENCIONAL

PER QUÈ LES DEMOCRÀCIES EUROPEES VIREN
CAP A L'EXTREMA DRETA?

L'AUGE DE LA
ULTRADRETA: UNA
AMENÇA PER A LA
UNITAT OCCIDENTAL?

ROBERTO FOA

Professor de Ciència Política i Polítiques
Públiques; Codirector del Cambridge Centre
for the Future of Democracy, Cambridge
University

En l'última dècada hem estat testimonis d'un ascens electoral dels partits d'extrema dreta a països d'arreu del món que ha afectat tant les democràcies occidentals –com Itàlia o els Països Baixos–, com les societats en desenvolupament –com l'Índia, Turquia o el Brasil–. Davant d'aquesta avançada, cal preguntar-se: aquest moviment respon a un rebuig unànim de les institucions i dels valors liberals? I, en cas que així sigui, fins a quin punt això posa en perill la unitat de les democràcies globals davant de l'amenaça creixent de les grans potències autoritàries?

En aquest article contradic tots dos supòsits, per les raons que exposaré breument a continuació. En primer lloc, les dades comparades de les enquestes dutes a terme en diferents llocs del món no revelen una simpatia diferencial per part dels votants de l'extrema dreta cap als poders autoritaris, inclosa Rússia i el seu president, Vladímir Putin. Encara més, aquest potencial vector ha quedat encara més desmentit després de la invasió d'Ucraïna, que ha erradicat gran part de la simpatia residual que podia quedar per Rússia.

En segon lloc, tenim l'evidència que els diversos moviments d'extrema dreta tenen en realitat poca cosa en comú, més enllà del fet de situar-se a la dreta dels partits de la dreta convencional als seus respectius països. Veure'ls com una mena de front unitari sobreestima el seu potencial de cooperació, mal interpreta els seus objectius i genera expectatives que poc tenen a veure amb les posicions que els seus líders podrien adoptar realment en matèria de política exterior, si arribés el cas que assumissin aquesta responsabilitat política. En lloc de recórrer a la imatge d'una onada global ultraconservadora, suggereixo compartimentar el fenomen dels nous partits de dreta en quatre grans categories: els ultraconservadors, els populistes nativistes, els autoritaris nacionalistes i els llibertaris. De tots ells, només

el nacionalisme autoritari planteja una oposició veritable a l'ordre de seguretat occidental, però aquest moviment ideològic és relativament poc comú a Occident; per contra, els partits de la dreta llibertària i conservadora tendeixen a adoptar una orientació prooccidental.

Finalment, si bé els populistes de dreta adopten un enfocament mercantilista de les relacions exteriors, en què tenen cabuda també les amenaces als seus aliats democràtics i el diàleg amb líders autoritaris, això sol ser més aviat una estratègia de negociació més que no pas una preferència ideològica essencial. Fins i tot en aquells casos en què els líders populistes amenacen de pertorbar l'aliança occidental des de dins –per exemple, el veto de Recep Tayyip Erdogan sobre l'ampliació de l'OTAN a Suècia, o el de Viktor Orbán al si del Consell Europeu–, han tendit a causar més retards que pertorbacions importants. Va passar una cosa similar durant la presidència de Donald Trump (2017–2021) als EUA; a la pràctica, el president no va fer concessions als líders autoritaris amb els quals es va dignar a entrevistar-se durant el seu mandat, que, en termes generals, va seguir el camí de la rivalitat estratègica i no el de la cooperació.

L'extrema dreta segons les enquestes: dades empíriques

Per començar, hem de considerar críticament el supòsit que vincula l'avenç dels partits de dreta amb la fragilitat de la unitat geopolítica occidental, és a dir, la creença que aquests partits reflecteixen una actitud confrontativa dels valors liberals occidentals, coordinada internacionalment des de fora d'Occident, i, més específicament, des de Moscou. Certament, això és el que al Kremlin li agradaria que creguéssim. Segons s'afirmava en una entrevista difosa per *Sputnik* (agència de notícies russa en llengua estrangera), Rússia

s'ha convertit actualment en l'«emblema del conservadorisme internacional i la defensa de la cultura tradicional europea, el cristianisme, els valors tradicionals i la família», i és avui «el país de referència per als conservadors clàssics occidentals»¹.

Tanmateix, les dades mostren que aquesta afirmació està mancada de fonament. Durant més de dues dècades, el projecte Pew Global Attitudes Survey ha estat fent una enquesta a mostres representatives de ciutadans de diversos països a qui se'ls demana l'opinió sobre les potències mundials. En una de les seves qüestions principals, interroga els entrevistats sobre la seva percepció d'altres països del món i, en particular, si la seva opinió sobre Rússia, la Xina o els Estats Units és molt favorable, una mica favorable, una mica desfavorable o molt desfavorable. També demana als enquestats que se situïn, en l'eix polític esquerra-dreta, entre un valor d'1 (extrema esquerra) i 7 (extrema dreta). Això ens permet examinar les actituds sobre política exterior dels enquestats d'extrema dreta a tot el món i veure el seu nivell d'afinitat amb les potències autoritàries i amb les occidentals. Si seleccionem únicament els enquestats que s'ubiquen a l'extrema dreta de l'espectre polític –definit com un valor de 6 o 7 en l'eix esquerra-dreta–, podem veure el resultat al Gràfic 1, que compara per països el seu posicionament en relació amb Rússia i el bloc dels Estats Units i la Unió Europea.

De manera resumida podem afirmar que, de mitjana, avui dia no hi ha cap país en què els partidaris de l'extrema dreta sentin més afinitat per Rússia que pels Estats Units o la Unió Europea. En alguns països d'Europa Central o Amèrica Llatina podem observar certa neutralitat entre Occident i els seus rivals, però la resta de països comparteixen les mateixes preferències atlantistes que el públic en general. Passa el mateix si examinem

les dades sobre les opinions respecte a Vladímir Putin. Quan, a l'enquesta de 2022, es va preguntar directament als entrevistats quanta confiança dipositaven en el líder rus, el 70% dels enquestats d'extrema dreta va declarar no tenir-hi, en absolut, cap confiança (la resposta més negativa de les que s'oferien), una resposta similar a les opinions de la població en general. I el resultat és similar si ens fixem en els enquestats que donen suport a partits específics considerats d'extrema dreta. A França, el 75% dels entrevistats que es van identificar com a partidaris del Reagrupament Nacional (RN) de Marine Le Pen també van expressar una total falta de confiança en Putin. Resultats semblants es mostraven entre el 65% dels partidaris de la Lliga a Itàlia, el 73% dels partidaris de VOX a Espanya, el 85% dels partidaris de Geert Wilders als Països Baixos i un aclaparador 95% dels votants del Partit Llei i Justícia (PiS) a Polònia. Fins aquí arriba, per tant, el suport de l'extrema dreta a escala mundial al lideratge rus.

Però, a què es deu aquesta impopularitat de Rússia entre els moviments d'extrema dreta? Malgrat que fa una dècada el règim de Putin va aconseguir apropar-se als moviments d'extrema dreta a l'estranger, aquesta afinitat amb Rússia –i també amb la Xina– s'ha deteriorat ràpidament en els últims deu anys en totes les democràcies liberals (Gràfic 2). La invasió d'Ucraïna, sens dubte, ha rematat aquest declivi, tot i que les dades ens mostren que ja havia començat molt abans. En aquest sentit, els votants d'extrema dreta han seguit el patró general de les seves respectives societats i, desmentint alguns temors que hi havia, no s'han materialitzat en una mena de quinta columna² russa.

1. Vegeu Sputnik (2023).

2. N. de l'Ed.: apareguda presumiblement en el context de la Guerra Civil espanyola, l'expressió quinta columna fa referència a individus o grups que treballen des de dins d'un dels dos bàndols d'una contesa bèl·lica a favor de l'enemic, per exemple, sabotejant infraestructures o en tasques d'espionatge i desinformació.

Diferenciació entre els partits i moviments de dreta

De la mateixa manera que hi ha poca afinitat entre els partits de dreta i Rússia, les dades indiquen que aquests partits i moviments tampoc tenen gaire afinitat entre si. Els esforços per establir una xarxa mundial d'extrema dreta, com el Fòrum Internacional Conservador de Rússia celebrat a Sant Petersburg el 2015, o l'intent, el 2018, de l'exassessor de Trump, Steve Bannon, de crear una aliança mundial de dretes –El Moviment–, han demostrat ser efímers i mediocres. De fet, fins i tot al Parlament Europeu, on l'espai ideològic entre els partits és molt més reduït i el nombre d'actors és menor, aquesta agrupació no ha estat possible i els polítics continuen dividits en diferents faccions que competeixen entre elles.

Això desmenteix que puguem parlar d'una gran onada global de dretes unitària; la imatge que més s'ajusta a la realitat és la de quatre moviments diferents i paral·lels, cadascun amb una lògica, uns valors i unes prioritats pròpies. Per explicar-los, la clau és diferenciar-los en funció de dos eixos clau de la seva ideologia: el seu grau de liberalisme social o de conservadorisme; i el seu posicionament en política exterior –és a dir, prooccidental o proautoritari–, com es mostra al Gràfic 3.

El grup més fàcil de comprendre és el nacionalisme autoritari, ubicat a l'extrem superior dret, que respon al que se sol entendre com a dreta extrema o radical, és a dir, partits que es mantenen en la tradició postfeixista del segle XX i que es caracteritzen pel rebuig dels valors democràtics, l'hostilitat envers les minories ètniques i una política exterior militarista. En les democràcies europees es veuen confinats als marges electorals, i alguns dels seus escassos exemples serien Alba Daurada a Grècia o el Moviment per a una Hongria millor (*Jobbik*) a Hongria. Tot i ser marginals a Occident,

són una força creixent en moltes democràcies emergents, com exemplifiquen nítidament Putin a Rússia, el nacionalisme hindú a l'Índia o els partits israelians d'extrema dreta com *Israel Beiteinu* o els sionistes religiosos. Encara que se'ls sol associar a altres partits d'extrema dreta com a exemples d'un autoritarisme populista, en sentit estricto aquests moviments són més autoritaris que populistes.

Les dades comparades de les enquestes dutes a terme en diferents llocs del món no revelen una simpatia diferencial per part dels votants de l'extrema dreta cap als poders autoritaris

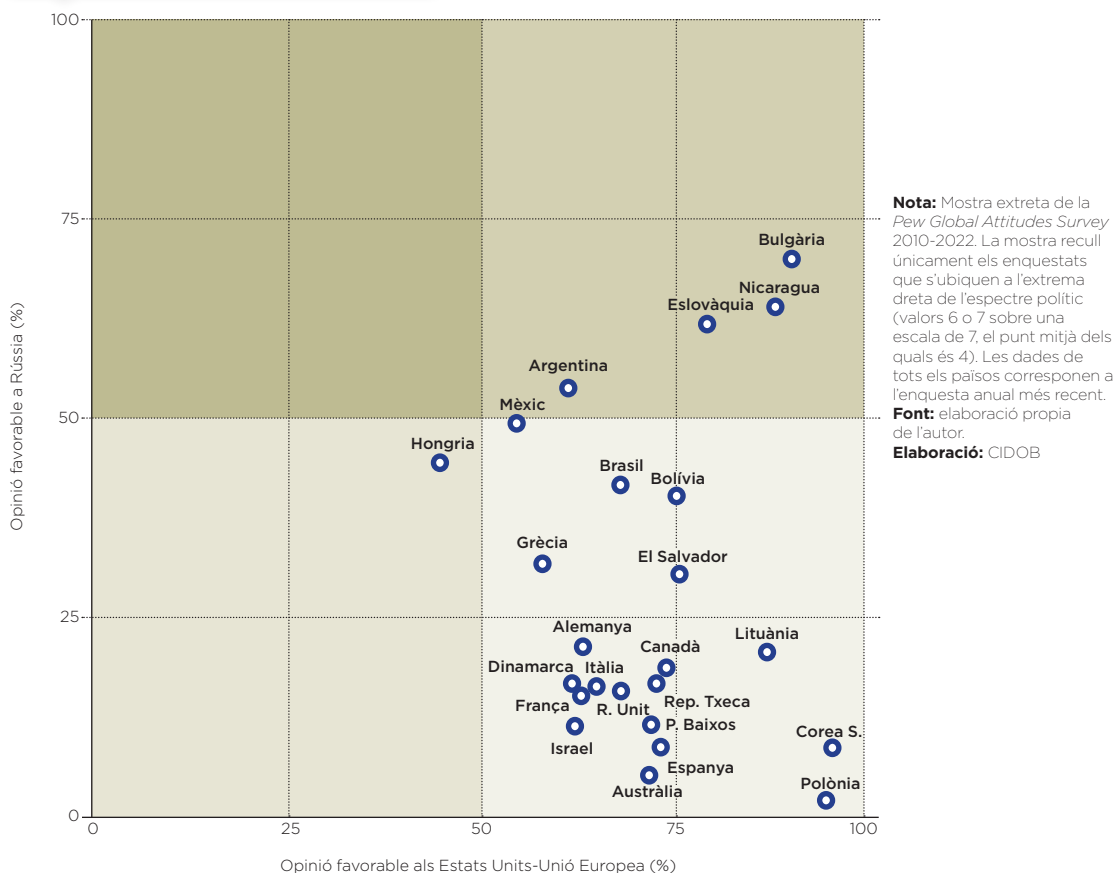
El nacionalisme autoritari resulta poc freqüent en l'actualitat a Europa, on la forma de mobilització de dreta més habitual és el nativisme populista, que trobem ubicat a l'extrem inferior dret de la taula. Al Parlament Europeu, aquests moviments formen el grup Identitat i Democràcia (ID) i els seus membres clau són el partit italià Lliga, de Matteo Salvini, el Partit per la Llibertat (PVV) de Geert Wilders o, abans de la sortida britànica de la UE, l'antic Partit de la Independència del Regne Unit (UKIP), de Nigel Farage. Al Regne Unit, el govern de Boris Johnson també podria incloure's dins d'aquesta categoria, així com als Estats Units, la presidència de Donald Trump.

El moviment dels nativistes populistes és bastant diferent del dels nacionalistes. Aquests últims pretenen ampliar les fronteres del seu país, mentre que els nativistes intenten tancar-les. Els objectius primordials dels nativistes consisteixen en una reducció de la immigració, la recuperació de la sobirania dipositada en les institucions

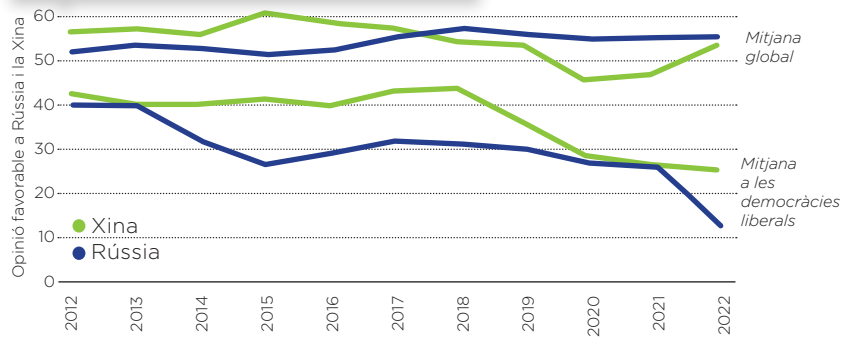
internacionals, el control del comerç i l'autonomia reglamentària. Potser violen les normes democràtiques liberals amb finalitats estratègiques, però, a diferència dels nacionalistes autoritaris, ho fan per conveniència i no per principis. Els nacionalistes autoritaris tenen una important càrrega ideològica, basada en valors civilitzacionals, en el col·lectivisme i en un propòsit històric, de vegades inculcats durant dècades a través de moviments com l'Associació de Voluntaris Nacionals (RSS) de l'Índia. La profunditat de l'arsenal discursiu dels nativistes, en canvi, no va més enllà d'uns quants lemes difosos a través de les xarxes socials.

Encara que els nativistes populistes de vegades agafen el control dels partits conservadors –com passa al Partit Republicà als Estats Units o al Partit Conservador a la Gran Bretanya–, els conservadors i els populistes tenen valors radicalment diferents. Mentre que els conservadors defensen les normes socials tradicionals, com la lleialtat a la família, l'obediència o la pietat religiosa, els populistes expressen el contrari: els seus dirigents –Trump, Johnson o, al seu dia, Silvio Berlusconi– destaquen pels seus estils de vida extravagants i els seus rampells irreverents. Abans de presentar-se al càrrec executiu, en alguns casos, acumulen un historial de suport a polítiques socialment

GRÀFIC 1. LLEIALTATS GEOPOLÍTQUES DELS ENQUESTATS D'EXTREMA DRETA

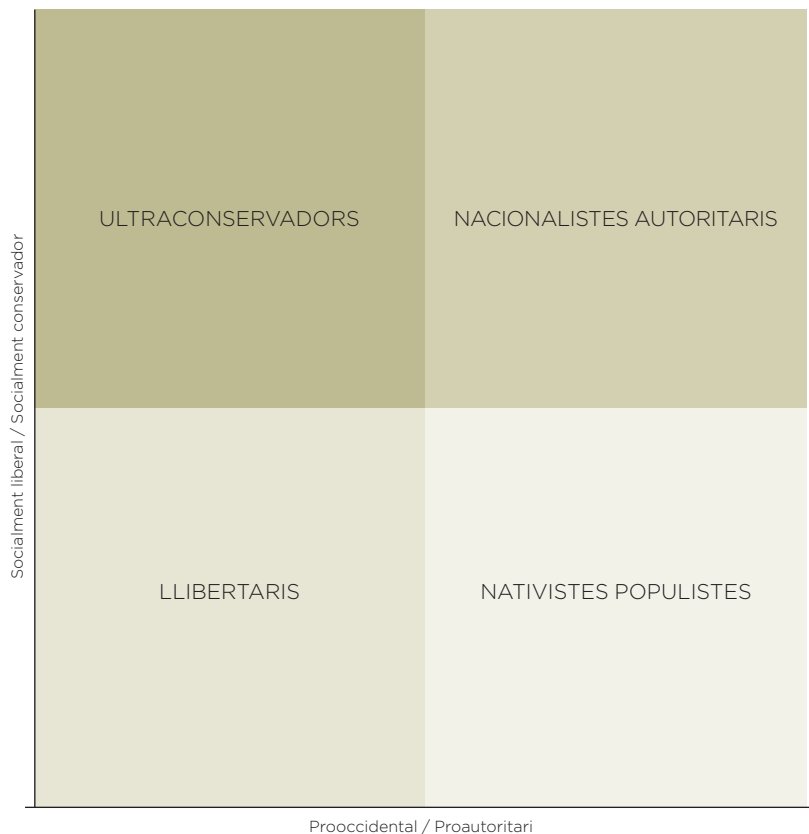

GRÀFIC 2. ACTITUDS CAP A RÚSSIA I LA XINA EN LES DEMOCRÀCIES LIBERALS

Nota: Dades harmonitzades de múltiples fonts.
Font: Foa, Roberto et al. «A World Divided: Russia, China and the West». Centre for the Future of Democracy (2022) (en línia) <https://doi.org/10.17863/CAM.90281>
Elaboració: CIDOB

GRÀFIC 3. TIPOLOGIA DE PARTITS I MOVIMENTS D'EXTREMA DRETA

Font: elaboració propia de l'autor.

liberals en relació amb l'avortament, el divorci o els drets de les minories sexuals. En els sistemes proporcionals, ambdós corrents ocupen partits completament diferents i això els obliga a negociar per assolir coalicions –per exemple, entre els Germans d'Itàlia i la Lliga, a Itàlia, o el Likud i els partits religiosos, a Israel–. Quan tenen el camí lliure, els nativistes populistes poden adoptar posicions estridentment liberals, amb líders obertament homosexuals com Pim Fortuyn als Països Baixos o Alice Weidel a Alemanya, que fan de la tolerància a l'estil de vida o de la igualtat de gènere una base per a la seva oposició a la immigració procedent de societats no europees, especialment musulmanes.

Aquests polítics presenten una certa similitud amb la tercera facció de la dreta, els llibertaris. El referent més recent d'aquest grup és Javier Milei a l'Argentina, encara que també s'hi podria incloure la líder opositora veneçolana María Corina Machado o, a certa distància, el president equatorià Daniel Noboa. Com que se situen a la dreta pel que fa a qüestions econòmiques, de vegades se'ls inclou en les descripcions d'aquesta onada global de dretes; tanmateix, s'assemblen poc a altres categories a causa del seu liberalisme social, el seu suport a la democràcia i una lleialtat fermament prooccidental.

L'última categoria d'aquests moviments de dreta està formada pels ultraconservadors. Aquest moviment es diferencia tant dels nacionalistes com dels populistes per estar ideològicament arrelat en la tradició conservadora i en la demòcrata cristiana, encara que sigui en el seu extrem per la dreta. Al Parlament Europeu estan representats pel Grup dels Conservadors i Reformistes Europeus (CRE) i els seus membres fundadors se situen a la dreta del Partit de la Independència del Regne Unit (UKIP), el PiS de Polònia o els Germans d'Itàlia. Als Estats Units se'ls coneix com

a paleoconservadors i en l'Administració Trump van estar representats per la figura del seu vicepresident, Mike Pence. Les seves prioritats polítiques són les qüestions socials, mantenint en gran manera les posicions de la centredreta moderada de fa una generació, però que han perdut gran part del seu suport a la majoria dels països occidentals. Malgrat ser qualificats a vegades d'autoritaris, seria més exacte dir que estan a favor d'un model de governança democràtica majoritari que garanteixi un poder executiu fort.

Gairebé tots els polítics de dreta poden encaixar en un d'aquests quatre grups, i poden apel·lar a membres dels altres grups per formar una coalició de govern. Saber exactament a quina categoria pertany un líder és clau per predir quins posicionaments polítics poden adoptar a l'hora d'assumir el càrrec i, en particular, quin enfocament donarà a les relacions i a la política exterior.

L'onada conservadora i les relacions internacionals

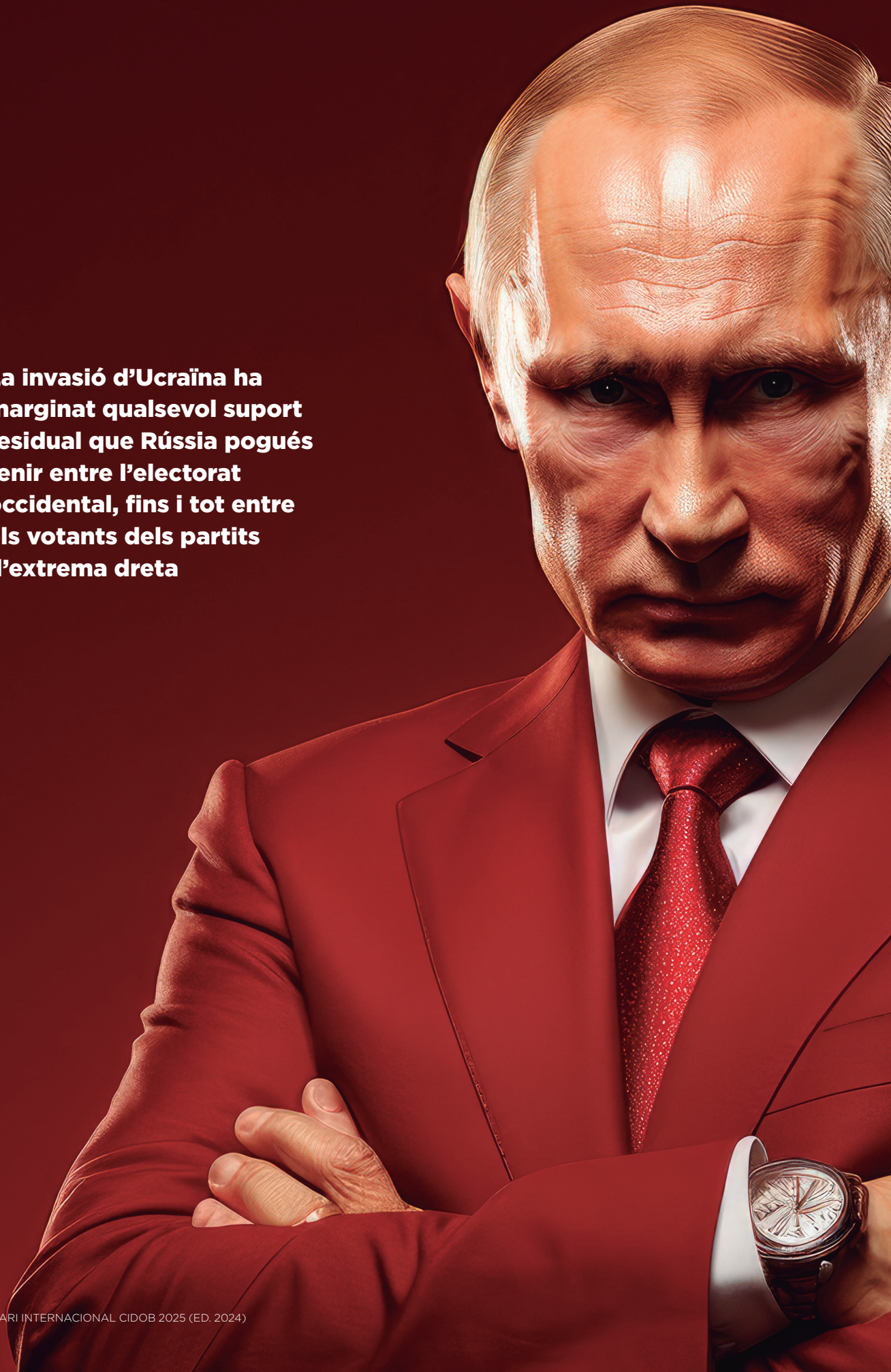
Com se situa cadascun d'aquests grups en els afers internacionals? De tots ells, potser el grup més fàcil de classificar és la dreta llibertària que, de les quatre categories, és la que mostra un suport més clar a les potències occidentals, incloses les institucions multilaterals occidentals com són el Fons Monetari Internacional (FMI), el Banc Mundial (BM) o l'Organització Mundial del Comerç (OMC). Per exemple, immediatament després de ser elegit president de l'Argentina, Javier Milei va volar a Washington DC per reunir-se amb membres de l'Administració Biden i alts funcionaris de l'FMI, on es va comprometre a alinear-se amb els valors occidentals. La tònica general és que els membres de la dreta llibertària expressen poc afecte per Rússia i menys encara per les autoritàries Xina i Iran.

A l'altre extrem de l'espectre, trobem una imatge força diferent: és el cas dels nacionalistes autoritaris. Si bé és cert que, a voltes, poden arribar a simpatitzar amb els governs occidentals quan això afavoreix els seus objectius estratègics —l'actual govern de Modi a l'Índia n'és un bon exemple—, es tracta d'una aliança per conveniència, i mai per convicció, ja que aquests governs representen un desafiament intrínsec a l'ordre internacional liberal. Els seus objectius i finalitats col·lideixen amb les normes internacionals, com ara la sobirania dels estats nacionals, el respecte dels drets humans o la igualtat de tracte de les minories dins de les seves fronteres. La violació d'aquests principis els fa entrar en conflicte directe amb institucions multilaterals com les Nacions Unides, grups de la societat civil

global i alguns estats occidentals en particular —per exemple, duent a terme assassinats de dissidents a terres estrangeres, com ha estat el cas de Rússia a la Gran Bretanya, o presuntament de l'Índia al Canadà—. Encara que els governs occidentals poden passar per alt aquest tipus de violacions per motius diplomàtics, això genera un conflicte inherent amb la societat civil nacional, amb el respecte als drets humans o amb els grups d'oposició exiliats, la influència política dels quals fa que Occident sigui un soci poc fiable per aquests governs. D'altra banda, líders com Vladímir Putin, Narendra Modi o Benjamin Netanyahu comparteixen entre si una visió civilitzacional de la pertinença i el propòsit nacional, així com la creença en la preeminència de l'interès nacional sobre els drets humans individuals.

La invasió d'Ucraïna ha marginat qualsevol suport residual que Rússia pogués tenir entre l'electorat occidental, fins i tot entre els votants dels partits d'extrema dreta

La qüestió resulta més complexa quan abordem el posicionament dels dos moviments de dreta restants: els ultraconservadors i els nativistes populistes. D'aquests dos grups, potser són els ultraconservadors els més inclosos en relació amb la seva lleialtat geopolítica. Malgrat que partits com Germans d'Itàlia o el PiS a Polònia tenen punts de vista sobre els drets de les persones transgènere, l'adopció per part d'homosexuals o l'avortament que no coincideixen amb el consens progressista d'altres parts d'Occident, aquests líders mostren pocs signes de simpatia amb els seus homòlegs a Moscou i a altres països. Comparteixen més aviat la preferència general dels conservadors per un vincle transatlàntic fort, la pertinença a l'OTAN i l'oposició a la influència regional de la Xina i Rússia. Per exemple, el nomenament de Giorgia Meloni com a primera ministra italiana va despertar el temor que la presència del seu lideratge d'extrema dreta al capdavant d'un dels estats membres fundadors de la UE debilitaria la unitat i la determinació política del continent. Tanmateix, aquest punt de vista obviava el fet que Germans d'Itàlia havia sorgit de la fusió de la dreta postfeixista amb el bloc demòcrata cristià d'Itàlia, que manté una llarga tradició atlantista. Això la va portar a expressar un clar suport a la prestació d'assistència econòmica, diplomàtica i militar a Kíev per part del Govern de Draghi, en contraposició amb les opinions expressades pel seu homòleg al sector populista i nativista, Matteo Salvini, líder de la Lliga.

Aquest contrast posa en relleu que, en temes de política exterior, hi ha una diferència de posicionament entre ultraconservadors i populistes nativistes. Als populistes nativistes —entre els quals hi ha Salvini, però també Orbán, Trump o Erdogan—, els falta lleialtat en els afers internacionals i adopten en aquest àmbit un esperit merament transaccionalista. Això fa que aquests polítics siguin etiquetats com a prorussos per negar-se a donar suport a l'ajuda incondicional a

Ucraïna, o per suggerir iniciar un diàleg pacífic amb Moscou. Tanmateix, aquesta descripció els atorga massa principis, quan, en realitat, el problema que plantegen els nativistes populistes no rau en el fet de compartir valors amb autoritaris estrangers, sinó en la seva manca absoluta de valors.

És cert que aquest tipus de nativisme suposa un desafiament per a la unitat occidental, però es tracta d'un repte que pot resoldre's a través de la negociació, i no un punt mort inabordable al voltant d'una divergència fonamental de lleialtats. Per tant, quan un populista com Orbán a Hongria amenaça de bloquejar l'ajuda europea a Ucraïna, no estem davant d'una expressió de simpatia per Rússia, sinó simplement davant d'una estratagema de negociació per obtenir concessions financeres de Brussel·les. Dit d'una altra manera, els nativistes populistes mantenen una aproximació mercantilista dels afers internacionals, i això s'estén al tracte amb els seus propis aliats.

El mateix podem dir, sens dubte, del tracte que brinden als seus rivals. Com a president dels EUA, Donald Trump pot haver omplert d'elogis els líders autoritaris durant la celebració de cimera bilaterals amb Putin, Xi Jinping i, el més notori, el líder nord-coreà Kim Jong Un. Tanmateix, cap d'aquests líders no va obtenir concessions polítiques i, en última instància, es van enfrontar a sancions i pressions encara més estrictes, de la mateixa manera que ho van fer règims autoritaris d'altres parts del món, com Veneçuela, Cuba o l'Iran.

Implicacions per al futur

De les quatre categories de mobilització de la dreta, el nativisme populista és, al meu parer, l'únic que representa un desafiament futur real per a la unitat democràtica occidental. La candidatura presidencial de Trump per a aquest any i la de Le Pen per a les pròximes eleccions generals franceses

el 2027 podrien acabar donant a aquests polítics un càrrec executiu en països clau del G7. Mentrestant, la manera com es regeix la presa de decisions a la UE, basada en el consens, i el nombre potencial d'actors amb capacitat de veto, afegeix el risc que múltiples líders nativistes en estats membres més petits, com els Països Baixos, Àustria, Finlàndia o Dinamarca, puguin formar coalicions que bloquegin assumptes com la futura ajuda a Ucraïna, l'enduriment de les sancions a Rússia o una resposta europea unida als nous desafiaments de les grans potències autoritàries.

Caldrà veure, però, el grau d'amenaça real que això representa. D'una banda, és cert que redueix clarament la capacitat dels aliats occidentals per aconseguir una unitat respecte a les sancions, l'ajuda financera i militar i l'ampliació de la UE o l'OTAN. Tanmateix, precisament perquè els nativistes són transaccionals en comptes d'ideològics, sempre hi ha la possibilitat de negociació, com vam veure en el cas d'un dels aliats de la dreta populista europea més propers a Putin, el president serbi Aleksandar Vučić, que va acabar accedint a subministrar armes a Kíev. Si això passa a Europa, fins i tot és menys probable que Rússia pugui esperar més lleialtat dels nativistes en altres parts del món.

A més, el cinisme transaccional dels líders populistes també els fa sensibles als canvis en l'opinió pública i, pel que fa a la política exterior, el canvi més important ha estat el rebuig gairebé unànime de Rússia i altres potències autoritàries. Si deixem de banda uns quants països d'Europa de l'Est, és cert que la defensa d'un reforçament d'aquestes potències autoritàries davant els aliats tradicionals de l'OTAN aconsegueix molt pocs vots. A l'Europa Occidental, els partits d'extrema dreta que alguna vegada van flirtejar amb un suport financer per part del Kremlin –com el Reagrupament Nacional (RN) a França, la Lliga a Itàlia o

el Partit de la Llibertat (FPÖ) a Àustria–, lluiten per deixar enrere aquest llegat i el dany que ha causat a la seva credibilitat i atractiu electoral. Tots segueixen ara una línia tortuosa d'ambigüitat i autocontradiccions en la seva política cap a Ucraïna i Rússia, conscients de la profunda simpatia del públic per Kíev i el seu disgust amb Moscou.

Per aquestes raons, l'anàlisi d'aquest article suggereix que probablement s'ha sobreestimat l'amenaça dels partits d'extrema dreta. No sembla justificat afirmar que els seus partidaris tinguin afinitat per la política exterior russa o pel seu president Vladímir Putin i, en canvi, sí que hi ha bones raons per afirmar que mantenen actituds prooccidentals, incloent-hi el suport a la Unió Europea i a l'Aliança Transatlàntica. La invasió d'Ucraïna ha marginat qualsevol suport residual que Rússia pogués tenir entre l'electorat occidental, fins i tot entre els votants dels partits d'extrema dreta. Mentrestant, molts sectors de la dreta ascendent, incloses les seves faccions llibertària i conservadora, continuen afavorint la participació en l'aliança occidental, en comptes de flirtejar amb règims autoritaris. Per tot això, es pot concloure que, almenys en un futur imminent, les democràcies occidentals podran sobreviure a l'auge de les extremes dretes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Sputnik, «Russia Has Emerged as an International Conservative Leader - Academic». *Sputnik International* (2 de setembre de 2023) (en línia) <https://sputnikglobe.com/20181020/russia-eu-us-conservatism-1069040138.html>